

**Regulamin odznaki krajoznawczej
„100-lecia Wydziału Farmaceutycznego Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego 1926-2026”**

Wydział Farmaceutyczny w Warszawie był pierwszym w Polsce i aż do 1945 roku jedynym samodzielnym ośrodkiem akademickim kształcącym farmaceutów – specjalistów w dziedzinie leków. W okresie międzywojennym niemal co trzeci student farmacji w Polsce studiował właśnie na tym Wydziale. W 2002 roku do grona studentów dołączyli również przyszli diagnosty laboratoryjni. W Warszawie znajduje się wiele miejsc związanych z historią i działalnością Wydziału – zapraszamy do ich odkrywania!

I. Postanowienia ogólne

1. Oddział PTTK „Mazowsze” w Warszawie we współpracy z Wydziałem Farmaceutycznym Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego (WUM) ustanawia odznakę jubileuszową z okazji 100-lecia Wydziału Farmaceutycznego WUM.
2. Celem odznaki jest szerzenie wśród społeczeństwa wiedzy związanej z historią Wydziału Farmaceutycznego WUM, w tym z nauczaniem farmacji w Warszawie przez ostatnie 100 lat, a także przybliżenie roli farmaceuty oraz diagnosty laboratoryjnego w dawnym i współczesnym świecie. Celem dodatkowym jest popularyzacja imprez turystyczno-krajoznawczych oraz pogłębianie wiedzy o Warszawie.
3. Odznakę można zdobywać równolegle z innymi odznakami turystycznymi i krajoznawczymi PTTK.
4. Odznaka jest jednostopniowa.
5. Odznakę można zdobywać w okresie od 29.01.2026 do 29.01.2027 roku.

II. Warunki zdobywania odznaki

1. Odznakę może zdobyć każdy, bez ograniczeń wiekowych.
2. Odznakę można zdobywać podczas wycieczek (pieszych, rowerowych, z wykorzystaniem środków komunikacji prywatnych i publicznych itp.) indywidualnych i zbiorowych po miejscach związanych z Wydziałem Farmaceutycznym WUM.
3. Warunkiem zdobycia odznaki jest odwiedzenie co najmniej 15 z 21 miejsc związanych z historią Wydziału Farmaceutycznego WUM: ul. Jezuicka 4, ul. Oczki 3, ul. Grochowska 272, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, ul. Długa 16, ul. Długa 20, ul. Przemysłowa 25, ul. Opaczewska 2a, ul. Żelazna 33, Jazdów 1A, ul. Chocimska 24, ul. Hoża 88, ul. Grzybowska 88, ul. Nowogrodzka 82, ul. Marszałkowska 23, ul. Marszałkowska 54, ul. Marszałkowska 74, ul. Złota 7 oraz jako punkty obowiązkowe: Banacha 1 (patio im. Józefa Celińskiego) Muzeum Historii Medycyny WUM (Żwirki i Wigury 63), Grób W. Mazurkiewicza (Cm. Stare Powązki). Miejsca zostały wyszczególnione także w Załączniku 1.

III. Weryfikacja i przyznanie odznaki

1. Weryfikuje i przyznaje odznaki Zespół Weryfikacyjny OK Komisji Krajoznawczej Oddziału PTTK „Mazowsze” w Warszawie na podstawie kroniki wycieczek sporządzonej przez zdobywającego.
2. W miarę możliwości wpisy zwiedzonych/odwiedzonych obiektów wymienionych w punkcie II.3 powinny zostać potwierdzone pieczętką lub podpisem Przewodnika PTTK, Instruktora Krajoznawstwa PTTK, Przewodnika Turystyki Pieszej PTTK, harcerskiej kadry funkcyjnej lub opiekuna grupy szkolnej. Jako poświadczenie dopuszcza się zdjęcie autora Kroniki Wycieczek na tle charakterystycznego elementu zwiedzanego obiektu.

3. Kroniki Wycieczek mogą być prowadzone w książeczkach Odznaki Turystyki Pieszej PTTK lub w dowolnym notatniku, indywidualnie lub zbiorowo, np. przez zorganizowane wycieczki szkolne (należy dołączyć listę uczestników wycieczki).
4. Kronika Wycieczek może być prowadzona również w formie elektronicznej. W takim przypadku do kroniki należy załączyć listę zwiedzonych miejsc/obiektów, na której będzie wstawiona pieczęć weryfikacji.
5. Autorzy najlepszych Kronik (przesłanych do 1.05.2026r.) zostaną nagrodzeni drobnymi upominkami, a ich kroniki będą umieszczone na wystawie na Wydziale Farmaceutycznym WUM związanej z obchodami 100-lecia Wydziału.
6. Indywidualne Kroniki Wycieczek i książeczki OTP są własnością zdobywających i podlegają zwrotowi.
7. Kroniki lub książeczki OTP można składać osobiście albo wysłać na adres e-mail: mazowsze@mazowsze.pttk.pl lub przesyłką pocztową na adres: PTTK Oddział „Mazowsze”, ul. Senatorska 11, 00-075 Warszawa.
8. Odznakę można otrzymać w Oddziale PTTK „Mazowsze” lub pocztą – koszt odznaki i przesyłki pokrywa kupujący.

IV. Postanowienia końcowe

1. Interpretacja niniejszego regulaminu należy wyłącznie do Zespołu Weryfikacyjnego Odznak Krajoznawczych Oddziału PTTK „Mazowsze” w Warszawie.
2. Projekt odznaki opracował Włodzimierz Majdewicz. Projekt regulaminu opracowali Piotr Wroczyński i Mieczysław Żochowski.
3. Regulamin został zatwierdzony przez Zarząd Oddziału PTTK „Mazowsze”.
4. Regulamin odznaki wchodzi w życie z dniem 29.01.2026 roku.

**Załącznik nr 1 do Regulaminu
Odznaki krajoznawczej
„100-lecia Wydziału Farmaceutycznego Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego 1926-2026”**

Rys historyczny

W dobie Oświecenia, w okresie reform Komisji Edukacji Narodowej, powstały pierwsze katedry farmacji na Uniwersytecie Jagiellońskim i w Wilnie. Wprowadzenie farmacji jako dyscypliny akademickiej stanowiło przełom w dziejach polskiego szkolnictwa farmaceutycznego. Dotychczasową rolę apteki jako miejsca kształcenia praktycznego zaczęły wypierać dynamicznie rozwijające się nauki przyrodnicze – zwłaszcza chemia i botanika.

Trzecim ośrodkiem nauk farmaceutycznych stała się Warszawa. W okresie Księstwa Warszawskiego Komisja Rządząca, zaniepokojona niedoborem lekarzy, podjęła decyzję o utworzeniu szkoły lekarskiej. Jej organizację powierzono komisji złożonej z warszawskich lekarzy (Czerkaski, Wolff, Hoffman, Weiss) oraz aptekarzy (Celiński, Cassius, Dziarkowski). W 1809 roku zgłoszono do Rady Stanu memoriał wskazujący na konieczność kształcenia lekarzy i aptekarzy, a pod koniec tego roku, z inicjatywy Stanisława Staszica, powołano Wydział Akademicko-Lekarski. W 1810 roku wprowadzono na nim dwuletni kurs nauk farmaceutycznych obejmujący farmację, chemię, botanikę, zoologię i mineralogię. Pierwszym dziekanem został dr Hiacynt Dziarkowski, a protektorem – Stanisław Staszic. W latach 1809–1817 Wydział wykształcił 59 farmaceutów.

W 1817 roku Wydział Akademicko-Lekarski włączono do nowo utworzonego Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Pomimo reorganizacji nie przewidziano istotnych zmian w kształceniu farmaceutów. Farmacja pozostała związana przede wszystkim z osobą prof. Józefa Celińskiego, wykładającego farmację, farmakologię i chemię policyjną. Brak wyodrębnienia studiów farmaceutycznych nie sprzyjał rozwojowi nauk farmaceutycznych, jednak dzięki wysokim kompetencjom profesorów (Celiński, Kitajewski, Szubert) absolwenci byli dobrze przygotowani teoretycznie i praktycznie.

Po zamknięciu Uniwersytetu Warszawskiego w 1831 roku powołano Komisję Egzaminacyjną przy Ogólnej Radzie Lekarskiej, lecz wobec nowych regulacji (1840) wymagających dyplomu magistra lub prowizora farmacji konieczne stało się utworzenie odrębnej szkoły. Tak powstała Szkoła Farmaceutyczna (1840–1857), której dwuletni program obejmował mineralogię, botanikę, zoologię, fizykę, chemię, farmakognozę, farmację, farmakologię oraz naukę o dawkowaniu leków. Ukończyło ją 253 farmaceutów, wśród nich późniejsi wybitni przedstawiciele zawodu, m.in. Henryk Koskowski czy Henryk Klawe.

W 1857 roku powołano Cesarsko-Królewską Akademię Medyko-Chirurgiczną w Warszawie, a Szkołę Farmaceutyczną przekształcono w jej Wydział Farmaceutyczny, faktycznie kontynuujący dotychczasowy Kurs Chemiczno-Farmaceutyczny. Nowością było przeniesienie uprawnień nadawania stopni prowizora i magistra z Rady Lekarskiej na Akademię, co zlikwidowało podwójny system egzaminów.

Po powstaniu styczniowym, w 1862 roku, Akademię przekształcono w Wydział Lekarski nowo powstałej Szkoły Głównej Warszawskiej. Nauczanie farmacji utrzymano w formie dwuletniego Kursu Chemiczno-Farmaceutycznego. Zmiany programowe ograniczały się głównie do wyodrębnienia chemii organicznej oraz chemii mineralnej i analitycznej. W ciągu siedmiu lat działalności Kurs wydał 71 dyplomów prowizora i 2 dyplomy magistra farmacji.

W 1869 roku Szkołę Główną zlikwidowano, tworząc Cesarski Uniwersytet Warszawski, który objęła ścisła rufifikacja. Oddział Farmaceutyczny pozbawiono praw akademickich; studenci byli „wolnymi słuchaczami”, a program obejmował zaledwie cztery godziny zajęć praktycznych tygodniowo – rażąco mniej niż w ówczesnych ośrodkach zachodnioeuropejskich. Kryzys szkolnictwa farmaceutycznego w zaborze rosyjskim przerwał dopiero głośny memoriał Marcelego Nenckiego „Potrzeby reformy wykształcenia farmaceutów”, podkreślający konieczność kształcenia farmaceutów jako analityków i specjalistów w zakresie zdrowia publicznego. Jego postulaty poparli m.in. D. Mendelejew, Henryk Hubert i Bronisław Koskowski. Realizacja tych idei stała się możliwa dopiero po wycofaniu Rosjan z Warszawy w 1915 roku.

15 listopada 1915 roku, za zgodą władz okupacyjnych, wznowiono działalność Uniwersytetu Warszawskiego. W ramach Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego powołano Kursy Farmaceutyczne, przekształcone w 1918 roku w Studium Farmaceutyczne Wydziału Lekarskiego UW. Trzyletni program studiów obejmował część ogólną (fizyka, chemia, zoologia, botanika, farmakognozja) oraz specjalną (chemia farmaceutyczna, toksykologia, higiena i bakteriologia, receptura, technologia leków, ustawodawstwo aptekarskie, historia farmacji).

Po 1921 roku funkcjonowanie studiów farmaceutycznych podporządkowano oddzielnemu Oddziałowi Farmaceutycznemu przy Wydziale Lekarskim. Najpoważniejszą barierą w utworzeniu samodzielnego Wydziału Farmaceutycznego był brak odpowiedniej infrastruktury. Z inicjatywy prof. Bronisława Koskowskiego, przy wsparciu prof. Władysława Mazurkiewicza oraz warszawskich środowisk farmaceutycznych, powołano Komitet Budowy Gmachu dla Wydziału Farmaceutycznego. Dzięki olbrzymiemu zaangażowaniu i ofiarności środowiska zawodowego 29 stycznia 1926 roku Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) wydał rozporządzenie powołujące pierwszy w Polsce samodzielny Wydział Farmaceutyczny – na Uniwersytecie Warszawskim. Uroczyste otwarcie odbyło się 6 czerwca 1926 roku, a pierwszym dziekanem został prof. Władysław Mazurkiewicz.

Nowy rozdział w historii Wydziału rozpoczęło zarządzenie z 28 kwietnia 1930 roku, które na wszystkich uniwersytetach państwowych wprowadzało czteroletnie studia magisterskie z farmacji.

Po wybuchu II wojny światowej kontynuowano kształcenie w ramach tajnego nauczania. Od 1941 roku, z inicjatywy prof. Bronisława Koskowskiego, funkcjonował konspiracyjny Wydział Farmaceutyczny UW, później włączony do Uniwersytetu Ziemi Zachodnich. Był to jedyny działający w okupowanej Polsce ośrodek akademickiego kształcenia farmaceutów. Pomimo konspiracji poziom nauczania pozostawał wysoki dzięki ogromnemu zaangażowaniu wykładowców i studentów.

Po 1945 roku przystąpiono do odbudowy szkolnictwa farmaceutycznego. W nowo powstających lub reorganizowanych uczelniach tworzone samodzielne wydziały farmaceutyczne: w Łodzi, Lublinie, Gdańsku (1947), a także w Krakowie i Poznaniu. Oznaczało to ogromny postęp – przed wojną w Polsce istniał tylko jeden samodzielny wydział farmaceutyczny, w Warszawie.

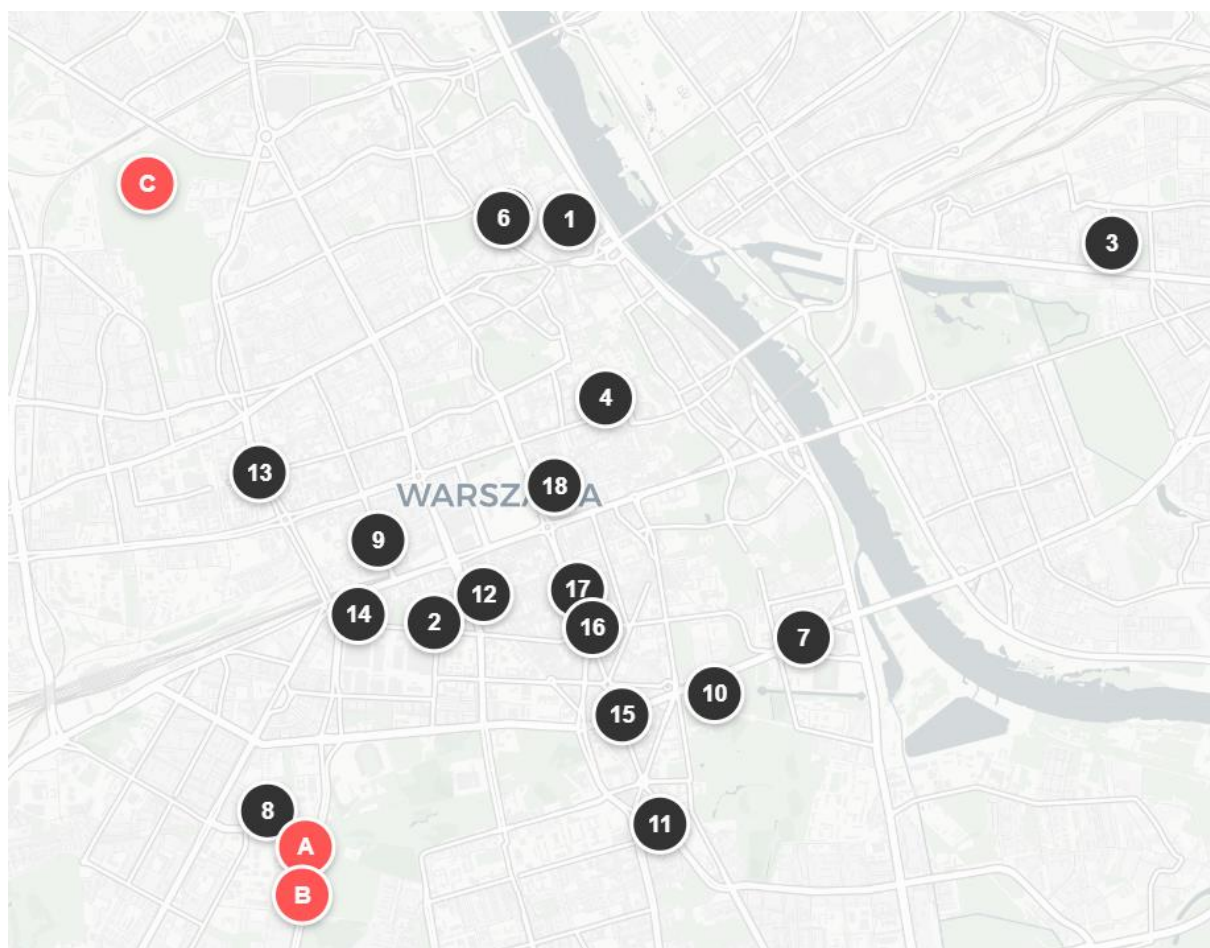
Prof. dr hab. Piotr Wroczyński

Odznaka krajoznawcza
„100-lecia Wydziału Farmaceutycznego Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego 1926-2026”

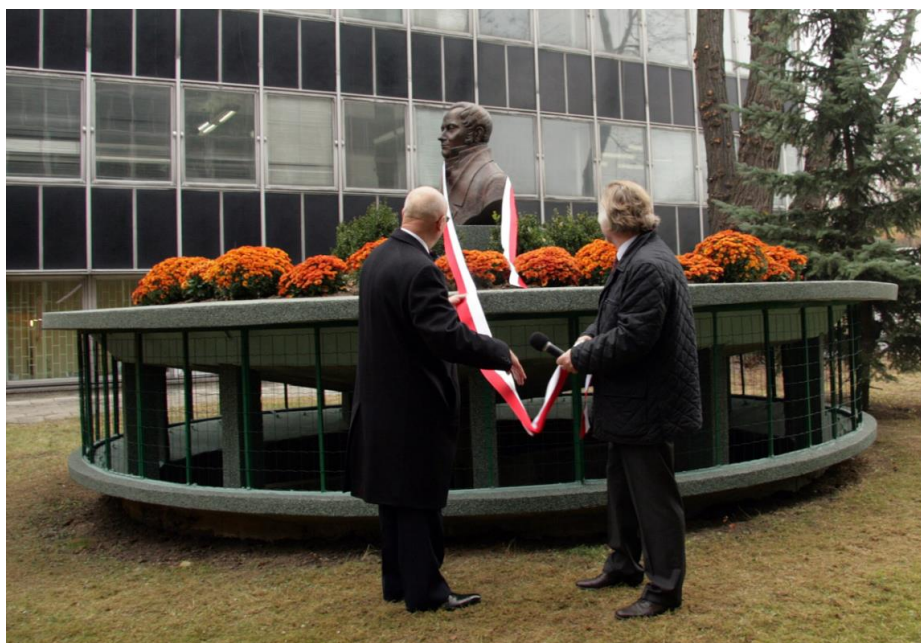
Wydział Farmaceutyczny Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego obchodzi jubileusz 100-lecia, choć tradycje kształcenia farmaceutów w Warszawie sięgają wcześniejszych dekad. Na przestrzeni tego stulecia Wydział był obecny w wielu miejscach stolicy, pozostawiając trwały ślad w historii warszawskiej farmacji i szkolnictwa wyższego. Zachęcamy do odwiedzenia związanych z nim lokalizacji, do chwili refleksji nad dziejami nauczania farmacji w Warszawie oraz do zdobycia odznaki krajoznawczej **„100lecia Wydziału Farmaceutycznego Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego 1926–2026”**.-lecia, choć tradycje kształcenia farmaceutów w Warszawie sięgają wcześniejszych dekad. Na przestrzeni tego stulecia Wydział był obecny w wielu miejscach stolicy, pozostawiając trwały ślad w historii warszawskiej farmacji i szkolnictwa wyższego.-lecia **Wydziału Farmaceutycznego Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego 1926–2026”**.

Warunkiem zdobycia odznaki jest odwiedzenie co najmniej 15 z 21 opisanych poniżej miejsc.

Miejsca związane z historią Wydziału Farmaceutycznego WUM

- A) Wydział Farmaceutyczny - patio im. Józefa Celińskiego (popiersie) – **obowiązkowo**. Józef Celiński (1778-1832) po uzyskaniu w roku 1797 stopnia podaptekarza, a kilka lat później prowizora farmacji rozpoczął pracę zawodową w aptece Św. Krzyża w Warszawie. Następnie odbył studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Berlińskiego i otrzymał stopień aptekarza po złożeniu egzaminu końcowego. W roku 1808 Celiński został powołany do Najwyższej Dyrekcji Lekarskiej Księstwa Warszawskiego na stanowisko asesora farmacji. Na Wydziale Akademicko Lekarskim Celiński został mianowany profesorem chemii oraz zastępcą profesora farmacji i oba te przedmioty wykładał. Celiński posiadał głęboką wiedzę farmaceutyczną. Wykłady zarówno ze strony teoretycznej, jak i praktycznej prowadził na bardzo wysokim poziomie.

Fot. Patio im. Józefa Celińskiego. 3 listopada 2011, odsłonięcie popiersia prof. Józefa Celińskiego przez Rektora prof. Marka Krawczyka i Dziekana Wydziału Farmaceutycznego prof. Marka Naruszewicza

- B) Wystawa z okazji 100-lecia Wydziału, 1 piętro Centrum Biblioteczno-Informacyjnego, Muzeum Historii Medycyny Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, ul. Żwirki i Wigury 63, – **obowiązkowo**. Wystawa jest dostępna niezależnie od godzin otwarcia Muzeum. Zwiedzanie możliwe jest od poniedziałku do piątku w godzinach 8.00–18.00, a w soboty w godzinach 8.00–14.00.

Fot. Wystawa „100-lecie Wydziału Farmaceutycznego WUM 1926-2026”. Źródło: Muzeum Historii Medycyny WUM

- C) Grób W. Mazurkiewicza (Cm. Stare Powązki, kwatera c, rząd 10 miejsce 1, wejście bramą V od ul. Tatarskiej, obok kwatery 118) – pierwszy dziekan Wydziału Farmaceutycznego, urodził się 23 września 1871 roku w Kamieniu na Wołyniu. Od 1916 roku kierował Katedrą Farmakognozji Studium Farmaceutycznego Uniwersytetu Warszawskiego, a rok później współtworzył nowy Wydział Lekarski Uniwersytetu Warszawskiego, pełniąc funkcję dziekana. Był aktywny także poza murami uczelni – działał w Najwyższej Radzie Zdrowia, a przez wiele lat przewodniczył Państwowej Komisji Farmakopei. Z biegiem lat jego rola w polskim środowisku akademickim stawała się coraz większa. W 1919 roku został profesorem zwyczajnym farmakognozji, w 1922 roku botaniki lekarskiej, a wkrótce potem stanął na czele Katedry i Zakładu Farmakognozji i Botaniki Lekarskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Dwukrotnie powierzano mu dziekanat Wydziału Farmaceutycznego, którego był głównym reformatorem. To on doprowadził do powstania pierwszego w Polsce samodzielnego Wydziału Farmaceutycznego i został jego pierwszym dziekanem. – **obowiązkowo**

Fot. Grób prof. Władysława Mazurkiewicza. Źródło: Warszawskie Zabytkowe Pomniki Nagrobne

- 1) **Ulica Jezuicka 4** jest nierozzerwalnie związana z początkami nauczania medycyny i farmacji w Warszawie. To właśnie tutaj w 1809 roku Józef Celiński utworzył Gabinet Farmaceutyczny, obejmujący pracownię chemiczną i farmaceutyczną, zbiory farmakologiczne, pomoce dydaktyczne oraz kolekcję przetworów farmaceutycznych. Data powołania Gabinetu — 1809 rok, w ramach Wydziału Akademicko-Lekarskiego — uznawana jest dziś za symboliczny początek istnienia Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego. W 2009 roku społeczność akademicka uroczystie obchodziła dwusetną rocznicę tego wydarzenia.

Fot. Rok 1910, Ulica Jezuicka. Źródło: Towarzystwo Opieki Nad Zabytkami Przeszłości

- 2) **ul. Oczki 3.** W gmachu mieściły się Zakład Farmacji Stosowanej, Auditorium Pharmaceuticum oraz biblioteka tego zakładu, do której Teofil Tugendhold — farmaceuta i wybitny historyk farmacji — przekazał swój wartościowy księgozbiór. Budynek pełnił również funkcję siedziby Zakładu Botaniki Farmaceutycznej w latach 1955–1974, stanowiąc miejsce zajęć dydaktycznych i egzaminów.
- 3) **ul. Grochowska 272,** Instytut Weterynaryjny Uniwersytetu Warszawskiego, w którego pomieszczeniach odbywały się początkowo zajęcia dla studentów farmacji. Zespół budynków o powierzchni około dwóch hektarów powstał na styku Grochowa i Kamionka w latach 1898–1900 według projektu Władimira Nikołajewicza Pokrowskiego, a w 1930 roku został rozbudowany. Początkowo obiekty służyły carskiemu Warszawskiemu Instytutowi Weterynarii (1898–1918), następnie studium weterynaryjnemu funkcjonującemu przy Wydziale Lekarskim Uniwersytetu

Warszawskiego (1918–1927), a później Wydziałowi Weterynaryjnemu UW (1927–1952). Po jego likwidacji kompleks przejęto na potrzeby nowo utworzonego Wydziału Medycyny Weterynaryjnej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, który działał tu do 2005 roku. Od 2010 roku mieści się tu samorządowa instytucja kultury Sinfonia Varsovia.

Fot. Lata 1937-1938, Gmach Studium Weterynaryjnego. Źródło: Grochów - przedmurze Warszawy w dawniejszej i niedawnej przeszłości, J.Poliński, 1938.

Fot. marzec 1939, Ulica Grochowska 272. Widoczny budynek Instytutu Weterynaryjnego SGGW. Źródło: NAC - Narodowe Archiwum Cyfrowe www.nac.gov.pl/

4) Krakowskie Przedmieście 26/28

- a) u podnóża Pałacu Kazimierzowskiego znajdował się Ogród Farmakognostyczny Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Warszawie. W latach 1921–1939 w nieistniejącym już dziś gmachu prokuratorskim mieściła się tam także siedziba Zakładu Botaniki Farmaceutycznej. Za Pałacem, od strony skarpy, do dziś w maju rozkwita okazała rabata azalii i rododendronów, częściowo nawiązując do dawnej tradycji ogrodowej tego miejsca. Po II wojnie światowej, za ogrodzeniem terenu, funkcjonował Ogród Farmakognostyczny należący do Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, służący studentom jako zaplecze dydaktyczne do zajęć z ziołolecznictwa. Ogród ten posiadał bogatą kolekcję roślin leczniczych, obejmującą niemal 650 gatunków i odmian, m.in. melisę lekarską, arnikę górską, rącznik, krwiściąg, pokrzyk wilczą jagodę, rutę zwyczajną czy werbenę. W 1950 roku teren przeszedł pod zarząd Akademii Medycznej, a w 1973 r., decyzją władz miejskich, ogród zlikwidowano i przekształcono w park miejski.
- b) w tym miejscu, obecnie stanowiącym część kampusu Uniwersytetu Warszawskiego, podczas okupacji prowadzono tajne zajęcia z farmakodynamiki w Szkole Sanitarnej Jana Zaorskiego, mieszczącej się w dawnym Gmachu Medycyny Teoretycznej UW. Wydział Lekarski Uniwersytetu Warszawskiego, funkcjonujący – z przerwami – od 1816 do 1950 roku, był przez ponad sto lat główną jednostką kształcącą w zakresie nauk medycznych. W 1950 r. na jego podstawie utworzono Akademię Medyczną w Warszawie, przekształconą w 2008 r. w Warszawski Uniwersytet Medyczny. Po ponad siedmiu dekadach przerwy, 1 września 2022 r. reaktywowano na Uniwersytecie Warszawskim Wydział Medyczny, a kształcenie na kierunku lekarskim wznowiono 1 października 2023 r.
- c) obecnie na bocznej ścianie budynku Wydziału Historycznego znajduje się tablica na której upamiętniono poległych i zamordowanych w czasie okupacji hitlerowskiej pracowników naukowych Uniwersytetu. Wśród nich – profesora Stanisława Weila – dyrektora Państwowego Instytutu Farmaceutycznego – pierwszego centralnego organu administracji farmaceutycznej w odrodzonej Polsce, profesora chemii farmaceutycznej uniwersytetu, autora wielu publikacji i podręczników. Stanisław Weil został bestialsko zamordowany w swoim domu przez hitlerowców podczas Powstania Warszawskiego.

*Fot. Krakowskie Przedmieście 26/28. Lata 1926-28. – ze zbiorów Pawła Starewicza. Budynek
zbudowany pomiędzy 1816-31.*

- 5) **ul. Długa 16.** W latach 1955–1974 budynek pełnił funkcję siedziby Zakładu Botaniki Farmaceutycznej i stanowił zaplecze laboratoryjne dla prowadzonych tam badań. Korzenie organizacji sięgają XIX wieku, a jej bezpośrednim poprzednikiem było Towarzystwo Przyjaciół Wydziałów i Oddziałów Farmaceutycznych przy uniwersytetach, powołane z inicjatywy prof. Bronisława Koskowskiego w 1925 roku. Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne zostało oficjalnie utworzone 30 listopada 1947 r. Obecnie jego struktura obejmuje 16 oddziałów terenowych skupiających członków w różnych regionach kraju. Do stowarzyszenia mogą należeć osoby posiadające polskie obywatelstwo i dyplom magistra farmacji, a także absolwenci szkół wyższych zainteresowani naukami farmaceutycznymi. W ramach Towarzystwa działa ponadto 13 ogólnopolskich sekcji tematycznych.

Fot. 8 maja 1942 , Kamienica na Długiej 16. Źródło: Archiwum Państwowe w Warszawie

- 6) **ul. Długa 20**, miejsce tajnego nauczania farmaceutycznego znajdowało się w mieszkaniu profesora Bronisława Koskowskiego. W tym lokalu odbywały się również posiedzenia Senatu Uniwersytetu Ziemi Zachodnich. Sekretariat, prowadzony przez synową profesora, sporządzał akta osobowe na cienkich bibułkach, które następnie przechowywano w pudełku po zapalniczkach stojącym na kominku. W mieszkaniu miały także miejsce konspiracyjne spotkania Towarzystwa Przyjaciół Wydziałów i Oddziałów Farmaceutycznych przy uniwersytetach w Polsce, prowadzącego działalność naukową.

Fot. 8 maja 1942, Kamienica na Długiej 20 oraz skrzat z adresem Długa 22. Źródło: Archiwum Państwowe w Warszawie

- 7) **ul. Przemysłowa 25** – w budynku, który dziś już nie istnieje, od 1928 roku funkcjonował Wydział Farmaceutyczny. W okresie okupacji Niemcy ulokowali tam własne laboratoria techniczno-przemysłowe, w których zatrudniano m.in. byłych studentów farmacji. Gdy okupacyjne władze zdecydowały o wywiezieniu wyposażenia laboratorium do Rzeszy, prof. Witold Rawita-Witanowski wraz z mgr Stefanem Buczkowskim zdołali wywieść z dawnych pomieszczeń Zakładu Nauki o Środkach Spożywczych część aparatury. Sprzęt ten trafił do Farmaceutycznych Zakładów Przemysłowo-Handlowych Alfonsa Bukowskiego, gdzie wykorzystywano go następnie w ramach tajnego nauczania farmacji.

Fot. Luty 1928, Wydział Farmaceutyczny Uniwersytetu Warszawskiego. Widok zewnętrzny budynku przy ulicy Przemysłowej 25. NAC - Narodowe Archiwum Cyfrowe www.nac.gov.pl/

- 8) **ul. Opaczewska 2a (obecnie Banacha 2)** – w oficynie dawnego gmachu Wolnej Wszechnicy Polskiej mieściła się Miejska Szkoła Ogrodniczo-Rolnicza, w której podczas okupacji prowadzono tajne nauczanie farmaceutyczne. Budynek został zniszczony w 1944 roku, a odbudowano go rok później. Wolna Wszechnica Polska była prywatną szkołą wyższą powołaną w 1916 r. w Warszawie, wyrosłą z działającego od 1905 r. Towarzystwa Kursów Naukowych. Instytucja prowadziła działalność dydaktyczną i naukową do 1952 r., a jej filia w Łodzi stała się po wojnie załącznikiem Uniwersytetu Łódzkiego. Przekształcenie Towarzystwa Kursów Naukowych w nową uczelnię nastąpiło w czasie, gdy odtwarzano Politechnikę Warszawską i Uniwersytet Warszawski, na rzecz których Towarzystwo przekazało część swojej kadry akademickiej

Fot. Rok 1939 , Gmach Wolnej Wszechnicy Polskiej przy ulicy Opaczewskiej 2a (obecnie Banacha 2). Źródło: Muzeum Warszawy

- 9) **ul. Żelazna 33**, apteka mgr J. Kijewskiego, miejsce tajnego nauczania chemii analitycznej. Budynek już nie istniejący. Widok od ulicy Twardej, róg Żelaznej 33

Fot. 30 maja 1938, Fasada kamienicy od ulicy Twardej. Źródło: Archiwum Państwowe w Warszawie

10) **ul. Jazdów 1 A**, Główna Biblioteka Lekarska – Dział Starej Książki Medycznej. W ceglany budynku na terenie Parku przechowywana jest między innymi oryginalna Farmakopea Polska z roku 1817. Poza nią, biblioteka prezentuje w ramach ekspozycji bogaty zbiór dokumentów i obiektów muzealnych związanych z medycyną i farmacją.

11) **ul. Chocimska 24**, w gmachu Państwowego Zakładu Higieny odbywało się w czasie okupacji tajne nauczanie z zakresu bakteriologii, bromatologii oraz analizy jakościowej i ilościowej. Państwowy Zakład Higieny, dziś funkcjonujący jako Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego PZH – PIB, należy do najstarszych instytucji zdrowia publicznego w Polsce. Powstał w 1918 roku jako Państwowy Centralny Zakład Epidemiologiczny, a swoją obecną nazwę przyjął w 1923 r. Monumentalny budynek przy ul. Chocimskiej 24 wzniesiono w latach 1922–1923 dzięki środkom przekazanych przez Fundację Rockefellera.

Fot. Grudzień 1942, Państwowy Zakład Higieny. Źródło: NAC - Narodowe Archiwum Cyfrowe www.nac.gov.pl/

12) **ul. Hoża 88**, Liceum Chemiczno-Ceramiczne (obecnie mieści się tu LO im. K. Hoffmannowej), w którym odbywało się w czasie wojny tajne nauczanie w zakresie analizy jakościowej i ilościowej. Budynek został rozbudowany po wojnie i w 1947 roku istniało tu m.in. Państwowe Liceum Chemiczno-Ceramiczne. 1 września 1952 przeniesiono do tego budynku utworzone przy Tarchomińskich Zakładach Farmaceutycznych klasy o profilu chemicznym tworząc Technikum Chemiczno - Farmaceutyczne Ministerstwa Przemysłu Chemicznego w Warszawie.

Fot. marzec 1927. Źródło: NAC - Narodowe Archiwum Cyfrowe

- 13) **ul. Grzybowska 88**, Wytwórnia Farmaceutyczna „Asmidar”, w której odbywało się tajne nauczanie w zakresie chemii farmaceutycznej. Firma „Asmidar” od końca 1931 miała w tym miejscu laboratorium produkcyjne, a została założona przez prowizora farmacji Adolfa Weinsteina nosząc nazwę „Francuskie Biuro „Asmidar”” (od 1925). W 1938 roku firma Asmidar wytwarzała łącznie 21 własnych produktów, sześć preparatów powstających na podstawie licencji francuskiej oraz jedenaście specyfików produkowanych poza granicami kraju, a jedynie konfekcjonowanych w Polsce. Asortyment obejmował m.in. środki lecznicze, higieniczne, dentystyczne, preparaty dezynfekcyjne, odżywcze, farmaceutyczne, ekstrakty słodowe, materiały opatrunkowe, a także perfumy, kosmetyki i inne wyroby toaletowe. Oprócz działalności produkcyjnej spółka pełniła funkcję przedstawiciela pięciu renomowanych paryskich przedsiębiorstw chemiczno-farmaceutycznych. W okresie II wojny światowej, po przejęciu przedsiębiorstwa od żydowskich właścicieli, fabrykę podporządkowano niemieckiemu zarządowi. W 1950 roku zakład został przekształcony w przedsiębiorstwo państwowe.

*Fot. Lata 1932-1935, Laboratorium firmy "Asmidar" przy ul. Grzybowskiej 88.
Źródło „Architektura i Budownictwo”*

- 14) **ul. Nowogrodzka 82**, w gmachu Miejskiego Instytutu Higieny prowadzone było w okresie okupacji tajne nauczanie z bromatologii. Obiekt uległ zniszczeniu podczas działań wojennych, a następnie został odbudowany. W pierwszych dniach Powstania Warszawskiego na terenie instytutu Niemcy dokonali egzekucji 67 osób, w tym dyrektora placówki oraz mieszkańców okolicznych kamienic, a po masakrze budynek został podpalony. Tragiczne wydarzenia upamiętnia tablica umieszczona przy ul. Nowogrodzkiej 78.

Gmach Miejskiego Instytutu Higienicznego, Nowogrodzka 82.

Fot. Lata 1924-1927, Nowogrodzka 82. Gmach Miejskiego Instytutu Higienicznego. Źródło: Mazowiecka Biblioteka Cyfrowa

15) **ul. Marszałkowska 23**, Fabryka Farmaceutyczna „Motor”, w której odbywało się tajne nauczanie w zakresie analizy chemicznej. Zniszczona w czasie wojny.

Towarzystwo Akcyjne *Motor* powstało w 1898 roku z inicjatywy trzynastu warszawskich farmaceutów. Utworzenie spółki było wynikiem połączenia Fabryki Wód Mineralnych Sztucznych z laboratorium prowizora Jana Rutkowskiego. W 1900 roku na działce przy ul. Marszałkowskiej 23 wzniesiono jednopiętrowy obiekt produkcyjny oraz zabudowania pomocnicze. Przedsiębiorstwo wytwarzało szeroki asortyment wyrobów chemiczno-farmaceutycznych, w tym plastry, barwniki do mikroskopii, wody mineralne, napoje gazowane czy sole do kąpieli. W tym okresie Henryk Klawe, Kazimierz Wenda i Jan Rutkowski dokonali reorganizacji firmy, nadając jej nazwę Towarzystwa Akcyjnego Przemysłu Farmaceutycznego *Motor*. Założeniem spółki było prowadzenie produkcji leków, których wytwarzanie w pojedynczej aptece byłoby nieekonomiczne. W dwudziestoleciu międzywojennym *Motor* rozwijał działalność w trzech działach: farmaceutycznym, syntezy chemicznej (zakład przy ul. Raławickiej 6/8) oraz produkcji sztucznych wód mineralnych.

Fot. 11 lutego 1939, Marszałkowska 23. Źródło: Archiwum Państwowe w Warszawie

16) **ul. Marszałkowska 54**, w laboratorium aptecznym prowadzonym przez mgr Stanisława Bukowskiego odbywały się tajne zajęcia z farmakodynamiki. Kamienica została zniszczona podczas wojny. Stanisław Jan Bukowski zapisał się w historii jako inicjator powołania w 1932 r. Związku Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego. Na czele tej organizacji, skupiającej głównie przedsiębiorstwa z Warszawy, Lwowa i Poznania, Bukowski stał aż do wybuchu II wojny światowej. W 1939 r. związek zrzeszał aż trzydzieści firm. Od 1936 r. wydawał on branżowe czasopismo „Przegląd Przemysłu Farmaceutycznego”. Po rozpoczęciu okupacji Bukowski zaangażował się w działalność konspiracyjną w strukturach Komendy Głównej Armii Krajowej w II Oddziale (Informacyjno-Wywiadowczym). Od 1939 r. nieodpłatnie przekazywał leki dla więźniów Pawiaka. Uzyskawszy zaświadczenie wystawione na niemieckim formularzu, a podpisane przez naczelnego lekarza dra Stefana Baczyńskiego, przez dwa lata wchodził na teren więzienia. Umożliwiło to pod pozorem kontroli gospodarki lekami współpracę zarówno z lekarzami więźniami, jak i z kierowniczką apteki więziennej, mgr Plaskatową. Od 1 sierpnia 1944 r., pod pseudonimem „Mag”, w stopniu podporucznika dowodził Polową Składnicą Sanitarną przy ul. Kruczej 29 w oddziale „Bakcyl” (Sanitariat Okręgu Warszawskiego AK). Równocześnie prowadził aptekę u zbiegu ul. Marszałkowskiej i Piusa XI. Po kapitulacji wyszedł z miasta wraz z ludnością cywilną. Po zakończeniu wojny pełnił funkcję dyrektora Departamentu Farmacji w Ministerstwie Zdrowia. W 1964 r. opublikował w *Archiwum Historii Medycyny* artykuł pt. „Apteki Południowego Śródmieścia w czasie Powstania 1944 roku”.

Fot. Lata 1937-1938. Marszałkowska 54. Źródło: Archiwum Państwowe w Warszawie

- 17) **ul. Marszałkowska 74**, Laboratorium Analityczne, miejsce tajnego nauczania chemii fizjologicznej.
Kamienica zniszczona w czasie wojny.

Fot. Lata 1937-1938, Kamienica na Marszałkowskiej 74. Źródło: Archiwum Państwowe w Warszawie

- 18) **ul. Złota 7**, gdzie w okresie powojennym mieściło się Towarzystwo (Koło) Farmaceutów Studentów UW.

Opracowali: prof. Piotr Wroczyński, dr hab. Joanna Giebułtowicz.

Konsultacja historyczna: mgr Marcin Batory